

MALATYA'DA YAŞANAN BULAŞICI HASTALIKLAR VE KARANTİNA UYGULAMALARI (1889-1922)

Infectious disease in Malatya and quarantine applications (1889-1922)

Cebrail Yılmaz¹, Nermin Ersoy²

¹ Doktor, Düzce Halk Sağlığı Müdürlüğü

² Profesör Doktor, Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik AD. Öğretim Üyesi

ÖZ

01 Ocak-15 Mart 2015 tarihleri arasında yapılan bu çalışmada, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'da göç yolları üzerinde bulunan Malatya'da yaşanan bulaşıcı hastalıklar ve bu hastalıklara karşı uygulanan mücadeleler hakkında bilgi elde edilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle Başbakanlık Osmanlı Arşiv kataloğu taranarak konu ile ilgili olduğu düşünülen 40 belge tespit edilmiş ve Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yapılan araştırma sonucunda bu belgelerden 22'sinin Malatya'da yaşanan bulaşıcı hastalıklar ile karantina uygulamaları hakkında bilgi verdiği görülmüştür.

On dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti, başta kolera olmak üzere veba, sıtma, çiçek, tifo, tifüs, sarıhumma gibi bulaşıcı hastalıkların neden olduğu salgınlardan etkilenmiştir. İstanbul'da ve Anadolu'nun birçok vilayetinde bu salgınlara karşı önlemler alınmasına rağmen ciddi ölümlerin yaşandığı görülmüştür. 1894 yılında, özellikle yaz aylarından itibaren bu salgınlar Mamüretülaziz (Elazığ) vilayetine bağlı bir sancak olan Malatya'yı da etkisi altına almıştır. 1889-1922 yılları arasında ait Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgelerinde Malatya ve kazalarında salgınlar yaşandığı, özellikle koleranın ölümlere sebebiyet verdiği ve Mamüretülaziz, Diyarbakır, Sivas gibi vilayetlere salgının geçmesinin önlenmesi için Malatya'da ciddi karantina önlemlerinin alındığı görülmüştür. Örneğin, 1894 yılına ait

ABSTRACT

In this work, which was carried on between 1st January and 15th March 2015, it was aimed at getting information about epidemic diseases occurred in Malatya in XIXth century and struggles against them. For this reason, it was scanned the Ottoman Archives catalogue and 40 documents related to this subject was identified. At the end of this research, it was found that 22 of these 40 documents gives information about the epidemic disease occurred in Malatya and quarantine applications.

From the beginning of the XIXth century, Ottoman Empire was influenced by the infections caused by cholera, plague, malaria, small-pox, typhoid, typhus and yellow fever. Although measures were taken against these infections in İstanbul and in many anatolian cities, there were really serious deaths. In 1894, especially in summer time, these infections also affected Malatya, a town of Mamüretülaziz(Elazığ) province.

In Ottoman archives documents related to 1889-1922, in Malatya and its counties, it is seen that there were infections and especially cholera caused to deaths and measures were taken in Malatya to prevent spreading these infections to provinces like Mamüretülaziz, Diyarbakır and Sivas. For example, in a document related to 1894, it was suggested to take measures to prevent spreading cholera in Kayseri, Yozgat, Malatya and other Anatolian areas.

Lokman Hekim Dergisi, 2017;7(2):91-94

Geliş Tarihi - Received: 16.02.2016; Kabul Tarihi Accepted: 18.01.2017

İletişim - Correspondence Author: Cebrail Yılmaz, Düzce Halk Sağlığı Müdürlüğü, Düzce Directorate of Public Health, Düzce. drcabiryilmaz@gmail.com.tr

bir belgede Kayseri, Yozgat, Malatya ve Anadolu'nun bazı mahallerinde devam eden kolera'nın sirayetinde meydana gelmemesi için önlem alınması gerektiği belirtilmiştir. Çiçek ve difteri hastalıklarının da Malatya'nın kazası olan Eğin'de salgınlar yaptığı, çocuklara aşı yapıldığı ve difteri için bakteriyoloji haneye başvurulduğu 1906, 1907 ve 1909 tarihli belgelerde ifade edilmiştir. 1920 yıllarına gelindiğinde ise Anadolu'da olduğu gibi Malatya'da da trahom hastalığı etkili olmuş ve bölgede "Körler Mektebi" hastane olarak da hizmet vermiştir.

Anahtar kelimeler: Salgın hastalıklar, Kolera, Çiçek, Difteri, Trahom, Karantina, Malatya

In 1906, 1907, 1909 documents, it was expressed that Small-pox and diphtheria in Eğin county of Malatya caused to infections and the children were vaccinated and for diphtheria it was applied for bacteriology. In 1920, trachoma disease was effective in Malatya as well as Anatolia and in that area Trachoma Hospital, called 'Blinds School', served many years.

Keywords: Infectious diseases, cholera, small-pox, diphtheria, trachoma, quarantine, Malatya

Giriş

Milattan önce 7000'li yıllara kadar uzanan tarihiyle Anadolu ve Ortadoğu'nun geçit veren kavşak noktasında kurulmuş olan Malatya; coğrafi konumu ve verimli toprakları nedeniyle Hititler, Medler, Persler, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlılar gibi medeniyetlere ev sahipliği yapmış; doğuda en eski ulaşım yollarından biri olan Sivas üzerinden Erzurum'a oradan da Kafkasya'ya uzanan yol üzerinde bulunmasından dolayı da uğrak yeri olmuş ve bu nedenle bulaşıcı hastalıklar ve salgınlardan oldukça etkilenmiştir¹. Bu bölgede özellikle XIX. Yüzyıl sonlarında ve XX. yüzyıl başlarında tifo, çiçek, difteri, trahom ve özellikle kolera salgınları halinde kendini göstermiş, ölümlere yol açmıştır.

Sanayi Devrimi (1760–1820) ile birlikte kentlere göç eden yoksul insanların işyeri yakınlarında sağlıksız koşullarda yaşamaları, uzun süren çalışma saatleri, kötü beslenme, hızlı nüfus artışı gibi sorunlar ve ülkelerin kaynaklarının ihtiyaca yanıt verememesi dünyada salgınlara ortam hazırlamıştır. Buharlı gemiler (1810) ve demiryolu (1830) ile ulaşımın hızlanması, Süveyş Kanalı'nın (1869) açılması uluslararası ticaret ve hac seyahatlerinin artması, son olarak Avrupa'dan Amerika'ya göçler, bulaşıcı hastalıkların salgın yapmasına, yüz binlerce insanın yitirilmesine neden olmuştur².

Kolera'nın yarattığı büyük salgınlar ise Bombay'dan Asya, Arabistan, Anadolu, Avrupa ve Amerika'ya kadar olan yol haritasında bulunan ülkelerin birbirlerinden bağımsız olarak tecrit ve karantina gibi çeşitli mücadele yöntemleri uygulamalarına karşın kontrol altına alınamamıştır³.

Göç yolları üzerinde olması nedeniyle komşu vilayetlerde meydana gelen salgınların Anadolu'ya yayılmasının önlenmesi için Malatya'da 1894 yılına kadar kolera hastalığı görülmediği halde ciddi sihi tedbirler alınmıştır.

I

Malatya'da bulaşıcı hastalıklar ve bu hastalıklara karşı alınan önlemlere ait elde edebildiğimiz ilk belge 1889 yılına aittir. Bu belgeye göre Malatya'da bir eczacının bulaşıcı hastalıklara karşı tedbir alabilmek için Mamuratülaziz (Elazığ) vilayetinden ilaç talep ettiği görülmektedir⁴. 27 Ekim 1891, 17 Kasım 1892 ve 11 Ocak 1893 tarihlerine ait Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerinde ise Suriye, Erzurum, Erzincan ve çevredeki vilayetlerde kolera'nın salgın yapmaya devam etmesi nedeniyle Malatya'da kolera vakası olmadığı halde bu bölgede bulunan tahaffuzhanelerin kaldırılmadığı ve ciddi önlemlerin alınmaya devam etmesi gerektiği bildirilmektedir⁵.

Diğer taraftan bu yıllarda Malatya ve kazalarında tifo ve sığır vebasının görüldüğü ve bu hastalıkların

bölgede salgın haline gelmeden önlendiği arşiv belgelerinde ifade edilmektedir. Örneğin 16 Ağustos 1892 tarihine ait belgede *Malatya Sancağı Hapishanesinde zuhur eden tifo hastalığının izalesi ve kontrol altına alınması için yapılacak masrafların bildirilmesi gerektiği* ve 19 Ağustos 1892 tarihine ait bir diğer belgede ise *Eğin kazasının bazı köylerinde zuhur eden sığır vebasının alınan önlemlerden sonra sona erdiğine dair telgraf gönderildiği* belirtilmektedir⁶.

Koleraya karşı ciddi önlemler alınmasına rağmen 1894 yılının Şubat ayından itibaren Malatya'da kolera nedeniyle ölümler başlamış, salgının engellenmesi için karantina uygulamaları daha katı bir şekilde sürdürülmüştür⁷. 15 Mayıs 1894, 20 Haziran 1894, 3 Temmuz 1894 ve 15 Temmuz 1894 tarihli arşiv belgelerine göre Malatya ve kazalarında kordon oluşturulmuş, bağlı olduğu Mamuretülaziz vilayetinden doktor, memur, ilaç ve tıbbi malzeme talep edilmiştir⁸. 11 Temmuz 1894 tarihli bir belgede yeni tahaffuzhanelerin inşa edilmesi gerektiği belirtilmekte, bunun yanı sıra 6 Eylül 1894 tarihli bir diğer belgede ise salgının önlenmesi için *Malatya'da ortaya çıkan Kolera hastalığı salgını sona erinceye kadar Mamuretülaziz vilayetindeki mekteplerin açılmaması gerektiği* ifade edilmektedir⁹.

Ancak, uygulanması istenen önlemlere ve karantina uygulamalarına bölge halkının zaman zaman riayet etmedikleri doktorlar tarafından bildirilmiştir. Bununla ilgili 29 Temmuz 1894 tarihli belgede, *Akçadağ kazası hududuyla Kötükale köyünde ortaya çıkan kolera hastalığının önlenmesi konusunda bölgeye gönderilen fakat bu konuda hazırladığı rapor dikkate alınmayarak hastalığın yayıldığından şikayetle Tabib Yüzbaşı Tahsin Efendi tarafından verilen varakanın Mamuretülaziz Vilayeti'ne gönderildiği* belirtilmektedir¹⁰.

Alınmaya çalışılan bütün önlemlere rağmen 1894 yılının yaz aylarında Malatya ve kazalarında tespit edilebildiği kadarıyla 1000'in üzerinde kolera vakası görülmüş ve yaklaşık olarak bu vakaların yarısı hayatını kaybetmiştir¹¹. Kolera salgını yaz aylarından sonra da devam etmiş, hatta 1895 yılının başlarına kadar etkisini sürdürmüştür. Böylece karantina ve kordon uygulamaları bir yılı aşkın bir süre devam etmiş ve ancak 28 Nisan 1895 yılında sonlandırılabilmiştir¹².

II

1899 yılına gelindiğinde tifo hastalığının tekrar ortaya çıktığı ve hastalıkla mücadele sırasında bazı doktorların tifodan öldüğü arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. 3 Mayıs 1899 tarihli arşiv belgesinde *Malatya'da zuhur eden tifo hastalığının tedavisinde gayret gösteren Belediye Tabibi Mehmed Tahir Efendi'nin mezkur illetten vefat ettiği* bildirilmekte ve *hizmetlerine mükafat olarak oğlunun Mekatib-i Aliyye'ye kabul edildiği* ifade edilmektedir¹³. Salgınlar halinde olmasa da tifo hastalığı, Malatya Hapishanesi'nde daha fazla olmak üzere Cumhuriyet Dönemi'ne kadar Malatya'da etkili olmuştur.

Arşiv belgelerine göre XX. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Malatya'da çiçek ve difteri vakaları da görülmüştür. 08 Ocak 1906 tarihli belgede Eğin nahiyesinde çiçek hastalığının önlenmesi için 119 çocuğa aşı yapıldığı; 01 Nisan 1907 tarihli belgede aynı bölgede 8 çocuğa çiçek aşısı yapıldığı; 02 Şubat 1909 tarihli bir diğer belgede ise Eğin kazasında difteri hastalığına karşı özellikle fakir çocukların tedavi edilebilmesi için Bakteriyolojihane'den talep edilen malzemelerin temin edilmesi gerektiği ifade edilmektedir¹⁴.

Bunun yanında 14 Ağustos 1911 ve 30 Mart 1912 tarihli belgelerde Malatya'da tekrar ortaya çıkan kolera hastalığı nedeniyle bazı yerlerin karantinaya alındığı ve bölgeye tıbbi malzeme ve doktor gönderildiği görülmektedir¹⁵.

20. yüzyılın ilk çeyreğinde Malatya dahil olmak üzere doğu ve güneydoğu Anadolu bölgelerinde körlüğe neden olan bulaşıcı trahom hastalığı etkili olmaya başlamış ve yeni kurulan genç Cumhuriyet'in önemli sorunlarından birini oluşturmuştur¹⁶.

Sonuç

Malatya'da yaşanan bulaşıcı hastalıklar ve karantina uygulamalarına ilişkin incelenen 22 arşiv belgesine göre XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Malatya'da kolera, çiçek, difteri ve trahom gibi bulaşıcı hastalıkların görüldüğü ve bu hastalıklara karşı önlemler alındığı tespit edilmiştir. Kolera vakası görülmediği halde göç yolları üzerinde olması nedeniyle Malatya'da ciddi karantina uygulamaları yapılmış, karantina uygulamalarının devam etmesine rağmen 1894 yılından itibaren kolera nedeniyle çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir.

XIX. yüzyılda insanlık için ciddi sonuçlar yaratmış olan salgınlar, önemli göç yolları üzerinde bulunan Malatya'yı özellikle XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında çok etkilemiş ve Malatya, komşu vilayetlere salgınların yayılmasının engellenmesinde önemli roller üstlenmiştir.

BİLGİ

Bu çalışma, IX. LOKMAN HEKİM TIP TARİHİ ve FOLKLORİK TIP GÜNLERİ, 10-13 Haziran 2015, Malatya'da sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özet kitapçığında yayımlanmıştır.

Kaynaklar

1. <http://www.malatyaninefsanetarihi.com/malatya-tarihi.php>
2. Ersoy N., Güngör Y., Akpınar A. International Sanitary Conferences from the Ottoman perspective (1851-1938). Hygia Internationalis: An Interdisciplinary Journal for the History of Public Health, 2011; 10(1): 53-79.
3. Kahya E., Erdemir A.D. Bilimsel Çalışmalar Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 2000; s. 250-254.
4. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA).DH.MKT.(Dahiliye Nezareti Mektubi Kalem),1548/44 (23.M.1306/29 Eylül 1306).
5. BOA.,DH.MKT.,1882/111 (23.Ra.1309/27 Ekim 1891);BOA.,DH.MKT.,2021/74 (26.R.1310/17 Kasım 1892); BOA.,DH.MKT.,2041/80 (22.C.1310/11 Ocak 1893).
6. BOA.,DH.MKT.,1988/1 (22.M.1310/16 Ağustos 1892; BOA.,DH.MKT.,1989/61 (25.M.1310/19 Ağustos 1892).
7. BOA.,A.) MKT.MHM.(Sadaret Mektubi Mühimme Kalem), 594/11 (27.B.1311/03 Şubat 1894).
8. BOA., A.) MKT.MHM.,552/2 (10.Za.1311/15 Mayıs 1894); BOA.,İ..HUS.(İrade Hususi), 25/1311 (16.Z.1311/20 Haziran 1894); BOA., A.) MKT.MHM.,552/10 (16.Z.1311/20 Haziran 1894); BOA.,Y..MTV.(Mütenevvi Maruzat Evrakı), 98/99 (29.Z.1311/3 Temmuz 1894);BOA., DH.MKT., 261/17 (11.M.1312/15 Temmuz 1894).
9. BOA.,İ..DH.(İrade Dahiliye Belgeleri),1314/1312 (07.M.1312/11 Temmuz 1894); BOA.,MF.MKT.(Mektubi Kalem), 224/10 (05.Ra.1312/06 Eylül1894).
10. BOA.,DH.MKT.,266/8 (25.M.1312/29 Temmuz 1894).
11. Ayar, M. (2005). Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgını: İstanbul Örneği (1892 – 1895). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi BilimDalı (Doktora Tezi), s.105-106.
12. BOA.,Y..A...HUS.(Sadaret Hususi Maruzat Evrakı),308/138 (14.Ra.1312/28 Nisan 1895).
13. BOA.,DH.MKT., 2196/56 (22.Z.1316/03 Mayıs 1899).
14. BOA.,DH.MKT., 1039/42 (12.Za.1323/08 Ocak 1906); BOA.,DH.MKT., 1156/80 (17.S.1325/01 Nisan 1907); BOA.,DH.MKT., 2727/98 (11.M.1327/02 Şubat 1909).
15. BOA.,DH.H...(Dahiliye Nezareti Hukuk Evrakı), 26/3 (18.Ş.1329/14 Ağustos 1911); BOA.,DH.İD..(Dahiliye Nezareti İdare Evrakı), 57/9 (11.R.1330/30 Mart 1912).
16. Özer S. Türkiye'de Trahomla Mücadele (1925-1945). Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 2014; 54: 121-152.